

**Лінгвокраїнознавчий аспект перекладу:
до постановки питання**

У статті здійснено ґрунтовний аналіз лінгвокраїнознавчого аспекту перекладу, огляд науковців щодо визначення реалій, особливостей їх уживання, а саме: класифікації за предметним, місцевим, часовим і перекладацьким діленням, які підтверджені прикладами з робіт провідних науковців у галузі перекладу та з лінгвокраїнознавчих словників. У роботі схематично відображені прийоми передачі реалій у перекладі та описано структурно-граматично характеристики досліджуваних одиниць.

Ключові слова: переклад, перекладознавчий аналіз, класифікація, реалії.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній лінгвістиці існує думка, що будь-яка наука отримує самостійність, якщо вона має свої об'єкт, предмет і термінологію. Їх повинна мати й наука про переклад, якщо вона претендує на самостійність. Поки ж переклад залишається областю лінгвістики, а проблеми перекладу, що розглядаються, зазвичай не виходять за межі порівняльного вивчення двох мов. Але спеціаліст перекладає не просто мову тексту (тобто мову, яка накладається на фактуальний, предметний зміст) і не просто текст як фактуальний зміст (тобто зміст, який позбавлений внутрішньої оформленості), а перекладає мову, що є результатом інформаційної переробки фактуального змісту тексту, тобто є вираженням багаторазово осмисленого змісту [2, 3]. Отже, процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої мови.

Перекладознавчий аналіз тексту – перший із трьох етапів процесу перекладу, за яким ідуть власне переклад і редагування. Оскільки переклад – це процес міжмовної й міжкультурної комунікації, під час якого на основі цілеспрямованого перекладацького аналізу вихідного тексту створюється

вторинний текст, який замінює вихідний у новому мовному та культурному середовищі [3, 19], то уключення лінгвокультурологічного компоненту в структура аналізу тексту вважається необхідним.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дослідження реалій перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців у зв'язку з їх роллю в художньому творі, оскільки у той момент, коли читач знайомиться зі змістом книги, яка написана нерідною мовою, йому потрібно зрозуміти значення слів і засвоїти ту інформацію, яку автор прагне донести до читача. Отже, перекладач мусить підібрати еквіваленти перекладу, розкривши національно-культурну семантику слова. В українському перекладознавстві термін «реалія» вперше вжив О. Кундзіч у праці «Перекладацька думка і перекладацький недомисел» у 1954 р., у якій він підкреслював неперекладність реалій. У російській лінгвістиці опис носіїв національного колориту знаходимо в Л. Соболева (1952 р.); Г. Чернов користувався поняттям «безеквівалентна лексика» (1958 р.), посилаючись на дослідження Г. Шаткова, М. Алексеева, О. Федорова, Я. Рецкера; А. Супрун досліджує «екзотичну лексику» (1958 р.); О. Фінкель у ролі синоніма до реалій уживає «локалізм» і «етнографізм» (1962 р.); О. Реформатський користується терміном «варваризм» (1967 р.); І. Левий надав реаліям статус «побутових слів». У зарубіжній лінгвістиці Пітер Ньюмарк, автор численних статей із теорії перекладу, писав про «national institutional terms», які за визначенням близькі до суспільно-політичних реалій [5]

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Реалія – латинський прикметник середнього роду множини (*realis*, -e, *мн. realia* – «речовинний», «дійсний»), який під впливом аналогічних лексичних категорій перетворився на іменник. Ним позначають «предмет» і «рід», що матеріально існують, пов'язуючи за змістом з поняттям «життя» [6, 155].

Відповідно до словникового визначення О. С. Ахманової, реалії мають два значення. По-перше, – це різноманітні фактори, які вивчаються зовнішньою лінгвістикою, такі як державний устрій певної країни, історія й культура народу, мовні контакти носіїв мови й т.ін. із погляду їх відображення в певній мові, а, по-друге, – це предмети матеріальної культури [1, 381].

Г. Д. Томахін, який присвятив вивченню реалій не одну працю, уважає, що реалії – це назви предметів матеріальної культури, фактів історії, державних інститутів, імена національних і фольклорних героїв, міфологічних істот тощо, які властиві окремим націям та народам. Слова, що позначають ці явища, відносять до безеквівалентної лексики, оскільки вони служать для вираження понять, що відсутні в іншій культурі і, як правило, не перекладаються на іншу мову одним словом, не мають еквівалентів за межами мови, до якої вони належать. Отже, це слова, які позначають предмети та явища, пов'язані з історією, культурою, економікою і побутом певної країни, вони відрізняються повністю чи частково від лексичних понять слів тієї мови, із якою відбувається порівняння [7, 5–6].

Болгарські спеціалісти в галузі перекладу С. Влахов і С. Флорін, описавши різні підходи до визначення статусу реалій, у монографії «Непереводимое в переводе» зазначають, що реалії – це слова й словосполучення, які називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу та чужі іншому; будучи носіями національного й історичного колориту, вони, як правило, не мають точних еквівалентів в інших мовах, а, відповідно, не піддаються перекладу за загальними принципами, а потребують особливого підходу [5, 55].

На думку російського лінгвіста Г. Д. Томахіна, під час зіставлення різних мов і культур можна виділити особливості вживання реалій:

1) реалія властива лише одному мовному колективу, а в іншому вона відсутня (*амер. drugstore* – аптека);

2) реалія наявна в обох мовних колективах, але в одному з них вона не відмічається спеціально (*амер. clover leaf* – автодорожна розв'язка у вигляді клеверного листа);

3) у різних суспільствах подібні функції здійснюються різними реаліями (функціональна подібність різних реалій) (*амер. soda fountain* – кафе-морозиво);

4) подібні реалії функціонально різні. Так, *cuckoo's call* (кування зозулі) у народних повір'ях американців пророкує, скільки років залишилося дівчині до весілля, а в російських та українських – скільки років залишилося жити [7, 6].

Класифікація реалій, як і будь-якої іншої одиниці, яка не має чіткої регламентації, не виведена остаточно й підлягає уточненню для закріпленості за певними рубриками, оскільки дослідники пропонують різноманітні класифікації реалій, заснованих на тих чи інших принципах.

Так, Є.М. Верещагин і В.Г. Костомаров, на матеріалі російської мови, прокоментували сім груп слів, наділених національно-культурною семантикою:

1. «советизми», тобто слова, які виражають поняття, що з'явилися в результаті перебудови суспільного життя в Радянському Союзі (*рос. Советском Союзе*) після Жовтневої революції (Верховный совет, депутат);

2. слова нового побуту, які тісно прилягають до першої групи (парк культуры, субботник, загс, зачётка);

3. назви предметів і явищ традиційного побуту (щи, бублик, валенки, гармошка);

4. історизми, тобто слова, які позначають предмети та явища попередніх історичних періодів (сажень, фут, верста, кафтан, уезд);

5. лексика фразеологічних одиниць (бить челом, узнать всю подноготную);

6. Слова з фольклору (добрый молодец; не по дням, а по часам; суженый (-ая); чудо-юдо; жар-птица, домовой);

7. слова неросійського походження, так звані тюркізми, монголізми, українізми та ін. (тайга, базар, аркан, халат, ізюм, плов) [4].

Г. Д. Томахін запропонував класифікацію, розроблену на матеріалі американського варіанта англійської мови, яка є цікавою для перекладознавчого аналізу тексту, оскільки заснована на тематичному принципі та найбільш повно відображає особливості загальнонаціональної культури країни й містить слова (власні імена й загальні іменники), а також фразеологізми (сталі фразеологічні одиниці, крилаті слова, образні варази).

С. Влахов і С. Флорін, проаналізувавши різноманітні підходи до класифікації реалій (А. Є. Супруна (1958 р.), О. О. Реформатського (1967 р.), В. Дякова (1974 р.), В. Д. Уварова (1972 р.), І. Левіна (1974 р.), В. М. Крупнова (1976 р.)), вивели загальну схему нової класифікації реалій. Запропонована нижче класифікація є надзвичайно важливою для здійснення перекладознавчого аналізу тексту та в навчальному курсі «Лінгвокраїнознавчий аспект перекладу». Вона підкріплена прикладами з лінгвокраїнознавчих словників [9–14] і набула такого вигляду:

1. Предметне ділення.
2. Місцеве ділення (залежно від національної й мовної приналежності).
3. Часове ділення (у синхронічному та діяхронічному плані).
4. Перекладацьке ділення.

За предметним діленням усі реалії можуть поділятися на:

1. Географічні реалії, які, зі свого боку, поділяються на:

- 1) назви об'єктів фізичної географії і метеорології (*prairie* – прерія, *tornado* – торнадо);

- 2) назви географічних об'єктів, пов'язаних із діяльністю людини (*grid* – ґрид);

- 3) назви ендеміків (*bald eagle* – білоголовий орлан; *hummingbird* – колібрі; *rattlesnake* – гремуча змія).

2. Етнографічні реалії:

- 1) Побут:

а) їжа, напої й т. ін. (*hamburger* – булочка з рубленим біфштексом, *maple syrup* – кленовий сироп, який вариться з кленового соку); побутові заклади (громадського харчування та ін.) (*motel* – мотель, готель для людей, які подорожують автомобілем (зазвичай одноповерховий, машини паркуються біля входу в номер); *boatel* – готель на березі з причалами для човнів і катерів (за аналогією з мотелями); *speakeasy* – (жарг.) місце, де незаконно продають спиртні напої);

б) одяг (уключаючи взуття та головні убори) і прикраси (*blue jeans* (Levis) – джинси, які отримали розповсюдження в Техасі як робочий одяг ковбоїв на початку ХХ ст.; *anorak* – анорак – водонепроникна куртка; *beehive* – капелюх «вулик» – жіночий капелюшок пірамідальної форми);

в) житло, меблі, посуд та ін. (*grand-father's clock* – високий старовинний годинник; *starter home* – житло, із якого починає американська сім'я в розрахунку змінити його в майбутньому на більш престижне; *bungalow* – англійський одноповерховий будинок дачного типу з плоским дахом);

г) транспорт (засоби та «водії») (*cab* – найманий екіпаж на кінній тязі, поширений переважно у Великобританії в XVII–XIX ст.; *cabman* – «водій» вищеназваного транспортного засобу; *express train* – потяг у метро, який зупиняється тільки на великих станціях; *token* – жетон для входу в метро).

2) Праця:

а) люди праці (*groom* – слуга, який верхи супроводжує вершника або їде на козлах, на задку екіпажа);

б) знаряддя праці (*trowel* – кельма; *boomerang* – бумеранг);

в) організація праці (уключаючи господарство та ін.) (*rancho* – один із найпоширеніших методів ведення сільського господарства, що одержав широке поширення в країнах Західної півкулі в процесі колонізації Америки вихідцями з Європейського континенту).

3) Мистецтво та культура:

а) музика й танці (*Aldeburgh (Music) Festival* – щорічний музичний фестиваль у м. Олдборо, графство Суффолк; *the Royal Ballet* – Королівський балет);

б) музичні інструменти та ін. (*bagpipe* – волинка – шотландський народний інструмент);

в) фольклор (*Paul Bunyan* – величезний лісоруб із північних лісів США);

г) театр (*Adelphi* – театр «Аделфі» – лондонський естрадний театр);

г) інші мистецтва й предмети мистецтва (*Poets Corner* – Куточок поетів – частина Вестмінстерського абатства, де поховані відомі письменники; *Madame Tussaud's* – музей мадам Тюссо – лондонський музей воскових фігур);

д) виконавці (*Basie, «Count»* – американський джазовий піаніст);

е) звичаї, ритуали (*Black Monday* – (шкіл., жарг.) перший день занять після канікул);

є) свята, ігри (*Earth Day* – День Землі (22 квітня); *follow-my-leader* – «дзеркало», гра популярна серед дітей молодшого віку, гравці повторюють рухи ведучого);

ж) міфологія (*Goody Hallet* – Душка Холлет (відьма, яка нібито мешкала на пустельному узбережжі півострова Кейп-Код у XVIII ст. і заподіювала біду морякам; *elf* – ельф);

з) культу – служителі та послідовники (*Mormon* – прихильник, послідовник мормонізму);

і) календар (*Advent calendat* – календар різдвяного посту).

4) Етнічні об'єкти:

а) етноніми (*African-Americans* – афроамериканці);

б) клички (зазвичай жартівливі) (*cockney* зневажливо-глузливе прізвисько уродженця Лондона із середніх і нижчих верств населення);

в) назви осіб за місцем проживання (*Mancunian* – манчестерець, житель Манчестера).

5) Міри й гроші:

а) одиниці мір (*pound* (= 16 ounces) – фунт (453,59 г);

б) грошові одиниці (*crown брит., іст.* – крона – монета в 5 шилінгів; *dime амер.* – монета в 10 центів).

3. Суспільно-політичні реалії:

1) Адміністративно-територіальний устрій:

а) адміністративно-територіальні одиниці (*county* – графство – адміністративний поділ Англії та Уельсу);

б) населені пункти (*borough* – невелике місто);

в) частини населеного пункту (*Berkeley Square* – Барклі-Сквер – живописна площа в центральній частині Лондона; *blacktown амер.* – міський район, населений афроамериканцями).

2) Органи й носії влади:

а) органи влади (*the House of Lords* – палата лордів у Великобританії);

б) носії влади (*sheriff* – у низці англомовних країн – адміністративно-судова посада в певних адміністративно-територіальних утвореннях).

3) Суспільно-політичне життя:

а) політичні організації і діячі (*Ku-Klux-Klan* – Ку-клукс-клан – назва кількох расистських та терористичних організацій США, переважно на півдні);

б) політичний і громадський рух та діячі (*abolition* – аболіціонізм – політичний рух у США за скасування рабства негрів; *baby kisser* – політик, який заграє з виборцями);

в) соціальні явища, рух, представники (*publicity* – публічність, гласність, реклама);

г) звання, ступені, титули, звертання (*earl* – граф; *mister* – містер – уживається як звертання в англомовних країнах до чоловіка, який не має титулів і звань, зазвичай приєднується до прізвища або імені);

г) установи (*community centre* – громадський центр – будівля для проведення культурно-просвітницьких і спортивних заходів);

д) навчальні й культурні заклади (*college* – коледж – вищий або середній навчальний заклад в Англії, США та інших країнах);

е) касти і їх члени (*gentry* – джентрі – англійське нетитуловане дворянство, яке займає проміжне положення між перами та йоменами);

є) знаки та символи (*Union Jack* – прапор Великої Британії; *Distinguished Service Cross* – хрест «За видатні заслуги»).

4) Військові реалії:

а) підрозділи (*Royal British Legion* – Королівський британський легіон; *Foot Guards* – Королівська кінна піхота);

б) зброя (*Aden* – авіаційна гармата «Аден»);

в) обмундирування (*balaclava (helmet)* – в'язаний шолом);

г) військовослужбовці і командири (*Joint Chiefs of Staff Chairman* – голова об'єднаного комітету начальників штабів; *draftee* – призовник) .

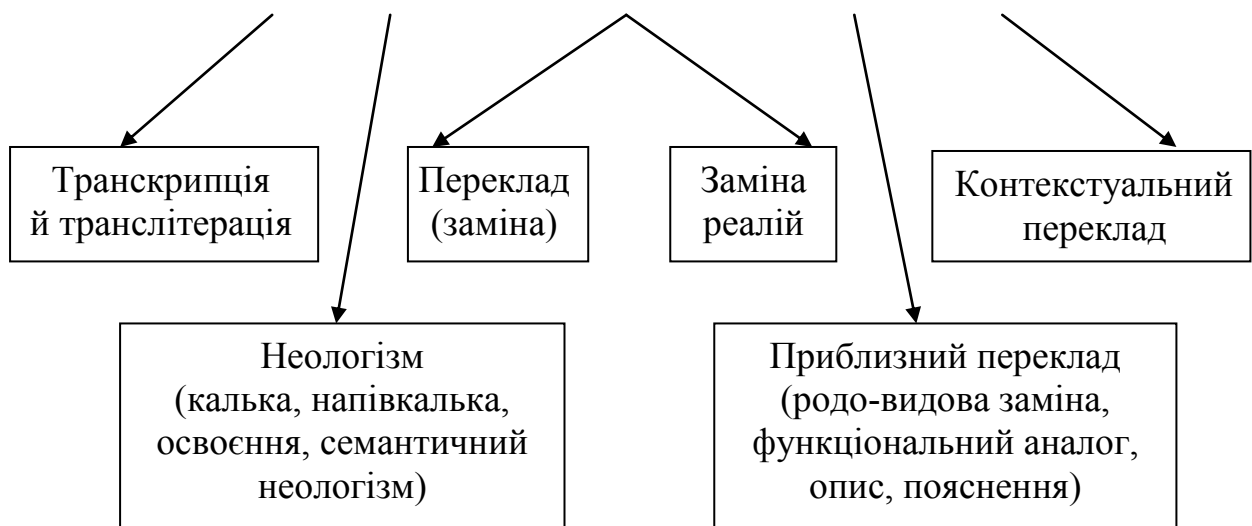
Класифікація за місцем розглядається у двох площинах: у площині однієї мови та у площині пари мов. У площині однієї мови реалії поділяються на свої (тобто споконвічні) і чужі (тобто запозичені). Зі свого боку, свої реалії поділяються на національні, локальні та мікролокальні, а чужі – на інтернаціональні й регіональні. У площині пари мов реалії поділяються на внутрішні (які належать одній із пари мов і чужі–іншій) та зовнішні (однаково чужі обом мовам) [4, 59–67].

На основі часового критерію реалії умовно поділяються на сучасні та історичні, статус яких визначається залежно від часу й предмета, часу та місця, шляхів проникнення й засвоєння чужих реалій.

Для опису прийомів передачі реалій у перекладі варто зазначити, що найпоширенішими є транскрипція й переклад, який містить уведення неологізмів, заміну реалій реаліями, приблизний переклад та контекстуальний переклад [4] (див. схему 1).

Схема 1

Прийоми передачі реалій у перекладі

У структурному плані реалії можуть бути: 1) реалії-одночлени (*a sheriff, a maypole*); 2) реалії-полічлени номінативного характеру (*St. Valentine's Day, a soap opera*); 3) реалії-фразеологізми (*Lord Chancellor in the House of Lords*) [8].

Під час проведення граматичного аналізу реалій слід зазначити, що найбільша кількість реалій – це іменники, серед яких переважають власні назви, а також відіменні прикметники.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Запропонований виклад дає підставу зробити висновки, що реалії – це слова та словосполучення, що позначають явища, предмети й об'єкти, характерні для життя, побуту, культури, соціального та історичного розвитку одного суспільства чужі іншому народу; вони виражають національний колорит, не мають точних відповідностей в іншій мові й потребують особливого підходу під час перекладу.

Здійснення перекладознавчого аналізу тексту з використанням описаних класифікацій реалій стане матеріалом подальших розвідок.

Список використаної літератури

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1969. – 608 с.
2. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков): учеб. пособие. – 3-е изд. /

- М. П. Брандес, В. И. Провоторов. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 224 с.
3. Бреус Е. В. Теория и практика перевода с английского языка на русский : учебн. пособие. – Ч. 1. / Е. В. Бреус. – М. : Изд-во УРАО, 2001. – 104 с.
 4. Верещагин Е. М. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Рус. яз., 1983. – 269 с.
 5. Влахов С. Непереводимое в переводе : монография. – 2-е изд. / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Высш. шк., 1986. – 416 с.
 6. Мосиенко Л. В. Лингвокультурологическая проблема классификации реалий / Л. В. Мосиенко // Вестник ОГУ. – № 11. – 2005. – С. 155–161.
 7. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы : пособие по страноведению : учебн. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. / Г. Д. Томахин. – М. : Высш. шк., 1988. – 239 с.
 8. Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%97>

Список лексикографічних джерел

9. Великобритания. Лингвострановедческий словарь: Литература. Театр. Кино. Музыка. Танец. Балет. Живопись. Скульптура. Архитектура. Дизайн. СМИ / сост. Г. Д. Томахин. – М. : ООО «Издательство АСТ» ; ООО «Издательство Астрель», 2001. – 336 с.
10. Рум А. Р. У. Великобритания: Лингвострановедческий словарь / А. Р. У. Рум. – 3-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 2002. – 560 с.
11. США. Лингвострановедческий словарь: Литература. Театр. Кино. СМИ. Музыка, танец, балет. Архитектура, живопись, скульптура / авт.-сост. Г. Д. Томахин. – М. : ООО «Издательство АСТ» ; ООО «Издательство Астрель». 2001. – 272 с.

12. Школьный англо-русский страноведческий словарь: Великобритания, США, Австралия /авт.-сост. И. М. Ошуркова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Дрофа, 2002. – 192 с.
13. Longman Dictionary of English Language and Culture. – 3 edition. – Pearson Education Limited, 2005. – 1620 p.
14. Oxford Guide to British and American Culture. – 7th edition. – Oxford : University Press, 2005. – 557 p.

Павлюк А. Б. Лингвострановедческий аспект перевода: к постановке вопроса.

В статье сделан обстоятельный анализ лингвострановедческого аспекта перевода, обзор учёных относительно определения реалий, особенностей их употребления, а именно: классификации по предметным, местным, временным и переводческим делениям, подтвержденным примерами из работ ведущих учёных в области перевода и с лингвострановедческих словарей. В работе схематически изображены приемы передачи реалий в переводе и описана структурно-грамматические характеристики исследуемых единиц.

Ключевые слова: перевод, переводоведческий анализ, классификация, реалии.

Pavliuk A. Linguistic and Cultural Aspect of Translation: Raising of the Problem.

The article is devoted to the detailed culture-oriented linguistic aspect of translation, the scientists surveys to define realia, their usage peculiarities, namely the classification on the basis of thematic, local, time and translation division confirmed by the examples from the leading scientists in the field of translation works and the dictionaries of English language and culture. In the article the translation methods of realia are shown schematically and structural and grammatical characteristics of the investigated units are described.

Key words: translation, translation analysis, classification, realia.

Стаття подана до редколегії
15.02.2013 р.